

לזיהוי מקומה של עפרה אבי-העזרי

צבי גל

חנן אשל העלה במאמרו הצעה חדשה לזיהוי מקומה של עפרה, עירו של גדעון, בחורבת עופר במרכז הרי השומרון, לא הרחק משכם.¹ הצעה זו נסמכת אל העובדה כי גדעון הוא בן שבט מנשה ומשפחתו, אביעזר, הנזכרת בחרסי-שומרון, התנחלה כפי הנראה מדרום לשומרון וממערב לשכם. בנקודה זו חשוב לציין שהידועות שבידנו על ישיבת משפחת אביעזר בקירבת שכם ומדרום לשומרון באות מחרסי-שומרון שמן המאה השמינית לפני-הספירה. התקופה שאנו עוסקים בה, תקופת השופטים, קודמת לכך לפחות בשלוש מאות שנה — זמן בו המציאות היישובית היתה שונה לחלוטין. הצעה זו ממקמת אמנם את עפרה בנחלת מנשה, אך מרחיקה את גדעון וסביבתו מזירת האירועים העיקרית בה נודע שמו, עמק-יזרעאל. שיקול זה היה כידוע מקור הזיהוי של עפרה בטייבה שברמת-יששכר, אך אשל כבר חזר וציין חולשתה של הצעה זו: המקום מצוי בתחום יששכר (ראה גם יהושע יז יא), והחוקרים נאלצים לחפש הסבר המתרץ את ישיבתה של משפחה ממנשה בתחום יששכר.

ההתרחשויות שאירעו בעמק-יזרעאל וסביבותיו בתקופת ההתנחלות והשופטים הינן סבוכות ביותר ולא כאן המקום לפרטן.² כותב שורות אלו אכן שותף לדעה שמשפחה ממנשה לא התיישבה בתחומי יששכר (רמת-יששכר של ימינו). זיהויה של עפרה בטייבה שברמת-יששכר אינו מתקבל גם בשל שיקולים ארכיאולוגיים, שכן הסקרים מראים כי המקום לא היה נושב לפני התקופה ההלניסטית. גם עפולה במרכז העמק אינה באה בחשבון; יש לדעתי לזהות בה את תְּפְרִיִים של יששכר. ואילו טייבה של השרון רחוקה מרחק רב מן העמק וטרם הוכח כי נושבה בתקופת הברזל. בשל הקשיים הללו הצעתי בעבר, תוך כדי דיון בהשתלשלות האירועים בעמק-יזרעאל בתקופת ההתנחלות, לזהות את עפרה בכפר א-טייבה הסמוך לאום אל-פחם שבצפון-מערב השומרון (נ.צ. 1672 2136).³ לזיהוי זה יתרונות רבים המיישבים את מרבית הקשיים:

- א. מקומה של א-טייבה זו הוא בתחום השומרון וללא ספק בתחום מנשה.
- ב. שם המקום בערבית הולם את מה שאנו יודעים על מנהג הערבים לתרגם את השם הקדום 'עפרה' ל'א-טייבה'.

1 ח' אשל, 'לזיהויה של עפרה — עיר גדעון', קתדרה, 22 (טבת תשמ"ב), עמ' 3-8.
 2 ראה: צ' גל, רמת יששכר, התישבות קדומה באזור שוליים. תל-אביב 1980, עמ' 81-98.
 3 שם, עמ' 96.

- ג. המקום אשר נמצא בתחומי מנשה, אינו רחוק מדי ממעיין-חרוד וזירת האירועים הנ"ל (כ-16 ק"מ).
- ד. המבנה הטופוגרפי התלול של המקום מזכיר את התיאור המקראי: 'וכנית מזבח לה' אלהיך על ראש המעוז הזה' (שופטים ו כו).
- ה. לבסוף, אף כי לא כתחתיית סולם החשיבות, המימצא הארכיאולוגי שהעלינו בסקר במקום מעיד על יישובה במשך כל תקופת הברזל.
- דומני שזיהוי זה פותר לא רק את שאלת מיקומה של עפרה, אלא גם חלק מן הקשיים להכנת המתרחש בעמק-יזרעאל במאות הי"ב והי"א לפני-הספירה.

הערות לעניין מהותו של 'בית-המדרש' בארץ-ישראל

זאב ספראי

- ב'קתדרה' 18 התפרסם דיון על היחס בין 'בית-הכנסת' ו'בית-המדרש' בתקופת המשנה והתלמוד.¹ שלוש המשתתפים נקטו דרך הוכחה זהה, כולם הבחינו בשתי תופעות:
1. במקורות הספרותיים, ואולי גם הארכיאולוגיים מופיע בית-המדרש כאילו הוא מוסד נפרד ושונה מבית-הכנסת.
 2. מן המקורות התלמודיים עולה תמונה של טשטוש בין שני המוסדות האלה והאפשרות כי למעשה בית-המדרש היה חלק מבית-הכנסת, ובפועל כלל לא היה קיים מבנה מיוחד של בית-מדרש.
- שתי התופעות סותרות זו את זו, והדיון נסב על הפתרונות האפשריים לסתירה זו.

א.

אך עוד לפני הדיון במוסד בית-המדרש עצמו, מן הראוי להעיר הערה לשונית מקדימה. המונח 'בית-מדרש' משמעותו המילולית היא מבנה מבנה הנועד ללימוד, ואין ספק שבחלק קטן מהמקרים זו המשמעות האפשרית היחידה להבנת המונח. כרם, בחלק מהמקורות המונח 'מדרש' בא לציין מצב של לימוד בחבורה, ולא דווקא מבנה. כך, למשל, שנינו במשנה, שבת יח א: 'מפנין אפילו ארבע וחמש קפות של תבן ושל תבואה מפני האורחים ובפני ביטול המדרש'.² מדובר כאן בקופות תבן המצויות בחצר ומפנים אותן בשבת, כדי לפנות מקום לאורחים או ללימוד משותף. ברור שלא איסמו קופות תבן כבדות בבית-המדרש.³

וכן קראנו: 'קוצרין את הנטיעות מפני בית האבל, מפני ביטול בית המדרש...'⁴ המדובר כאן בקציר חיטים לפני הבאת העומר. ההלכה היא שלפני הבאת הקרבן אין לקצור חיטים, אך מותר לעשות זאת בשדה הסמוך לקבר, ועל מנת לפנות מקום ללימוד. נמצאנו למדים אפוא כי גם כאן בית-המדרש אינו כינוי למבנה אלא לפעולת הלימוד.

משעמדנו על משמעותו הכפולה של המונח 'בית-מדרש', שומא עלינו לברר את משמעותו של המונח באותם עשרות איזכורים הפזורים בספרות התלמודית. אלא שבדרך-כלל האיזכורים הם

1 ג' היטנמייסטר, 'בית הכנסת, בית המדרש והזיקה ביניהם', קתדרה, 18 (תשמ"מ), עמ' 38-44; א' אופנהיימר, 'ייחודו של בית המדרש', שם, עמ' 45-48; ש' ספראי, 'הלכה ומציאות', שם, עמ' 49.

2 ירושלמי, שבת, שם, טז ע"ג; בבלי, שם, קז ע"א.

3 נפח כל 'קופה' — שלוש סאין, כ"ז ליטר. ראה ירושלמי, שם, שם.

4 משנה, מנחות י ט; תוספתא, שם, פ"י הל"א. וראה עוד: ירושלמי, ברכות, פ"ז, י"א ע"ג.

סתמיים, וקשה לדעת מתוכם בוודאות האם מדובר במבנה או כתיאור אירוע הלימוד. לפיכך תקשה מלאכתו של המסתמך על מקורות אלו לשם הבנת תפקידו ומעמדו של מבנה בית-המדרש.

ב.

נראה כי מן הראוי להציע שיטת בדיקה נוספת אשר בעזרתה ניתן יהא לברר עד כמה פעל בית-המדרש כמוסד עצמאי ביישובים העירוניים והכפריים בארץ. בית-המדרש נועד ללימוד תורה; לפיכך מן הראוי לברר, היכן למדו ביישובי ארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד. מתוך המקורות השונים מתברר כי ביישובים היהודים בארץ פעלו מספר מוסדות לימוד:

א. בית-הספר המאורגן, בו למדו הילדים (בנים בלבד). ביישוב היהודי נהג מעין 'חוקר חינוך חובה לבנים'⁵ וכל ילד למד בבית-ספר. מי שרצה, יכול היה להמשיך וללמוד גם משנה ב'בית-המשנה'. לא נעסוק כאן בכירור מהותם של מוסדות אלה, אך מקובל כיום להניח שבית-הספר התנהל בבניין בית-הכנסת, והדבר חוזר במקורות רבים.⁶

ב. הדרשה לציבור הרחב. הדרשה לציבור נישאה בשבת כחלק מהתפילה, או כהמשך לה. לפיכך יש להניח שגם היא נישאה בבית-הכנסת;⁷ מכל מקום בידינו מספר דוגמות לכך שהחכם דרש לציבור בבית-הכנסת.⁸

ג. החכם הלומד עם תלמידיו. החכם אשר למד עם תלמידיו בחבורה, לא פעל במסגרת מוסד מאורגן. בכבל היתה קיימת 'ישיבה' כמוסד מאורגן ומלוכד,⁹ אך בארץ-ישראל לא היו קיימים מוסדות מעין אלה. אמנם יש מקורות בהם מופיע 'בית-התלמוד' כהמשך הישיר ל'בית-הספר' ו'בית-המשנה', אך אין לפרש את המונח בית-התלמוד כאילו הוא מוסד מוסדר.¹⁰ החכם לא היה פקיד עירוני. הוא לא קיבל שכר בעבור ההוראה.¹¹ תכני השיעורים, כמו גם זמני הלימוד וצורתם, היו בלתי-קבועים. מקום הלימוד היחידי המוסדר היה במקום מושבה של הסנהדרין, אשר שימשה גם מעין אקדמיה רשמית. אך לא כן היה המצב בכפרים ובעיירות. אין צריך לומר שלא בכל יישוב היתה חבורה שלמדה, שהרי לא בכל מקום נמצא חכם אשר עשוי היה ללמד חבורה מעין זו. היכן אם כן למדה החבורה? במאמר מעניין ומאלף הוכיח ביכלר כי החבורה למדה בדרך-כלל

5 הספרות על נושא זה רבה ביותר. ראה סיכום קצר וממצה אצל ש' ספראי, בשלהי הבית השני ובתקופת המשנה, ירושלים תשמ"א, עמ' 171-190 ובעיקר עמ' 172-177.

6 ספראי, שם, עמ' 176. ראה עוד: ז' ספראי, 'בית הכנסת כמוסד קהילתי', ספר הזכרון למ' ויזר, 'בנה תשמ"א, עמ' 230-248. וראה, למשל: ירושלמי, מגילה ג, עד ע"א; בראשית רבה סה יח, עמ' 734-735; שם, כו ג, עמ' 247; בבלי, קדושין ל א ועוד. המונח 'בית-משנה' הוא פחות חד משמעי ולעיתים קרובות הוא מתחלף במונח 'בית-לימוד', וראה ש' ספראי, שם. בית-המשנה נזכר פעם בהקשר לבית-המדרש, ראה בראשית רבה צט ז, אך ראה בהערות הנוסח של אלבק, שם, עמ' 1207.

7 ש' ספראי, שם, עמ' 148-150; 156; 186. הוא מביא מקור אחד בו מדובר על דרשה לציבור שנישאה בבית-המדרש (שם, הערה 115), ברם אף במקרה זה יתכן ש'בית-המדרש' איננו מבנה אלא תיאור ההתכנסות ללימוד.

8 ראה, למשל: היטנמייסטר (לעיל, הערה 1), עמ' 42-43, אופנהיימר, שם, עמ' 45, וכיוצא באלו איזכורים רבים נוספים.

9 ראה: י' גפני, 'ישיבה' ו'מתיבתא', ציון, מג (תשל"ח), עמ' 12-37.

10 ראה לעיל, הערה 5.

11 זוהי התמונה העולה בדרך-כלל מן המקורות, אם כי מצויים פה ושם רמזים לכך שהעיר שכרה חכם. ראה, למשל: תנא דבי אליהו, פ"י, אבל ראה: ג' אלון, מחקרים בתולדות עם ישראל, ב, תל-אביב תשי"ח, עמ' 27, הערה 56.

בחורף, באוויר הפתוח, תחת עץ, בכרם או בצל שובך.¹² אולם ידוע לנו על נוהג מקובל שהחכם ישב בבית-הכנסת ושנה לתלמידיו. כך, למשל, ר' אבהו ישב לעתים קרובות בכנישא מדרתא (מרותה) בקיסריה,¹³ ור' יוחנן ישב בבית-הכנסת בבית-מעון או בקיסריה.¹⁴ כן ידוע כי היחיד עשוי היה להכנס לבית-הכנסת, כדי ללמוד ביחידות, בחכורה או עם חכם.¹⁵ נראה שהנוהג ללמוד בחורף צומצם בתקופת האמוראים ובית-הכנסת הפך למקום הלימוד המובהק.

התמונה שתוארה עד עתה היא במידה מסוימת חד-צדדית, ומייצגת לא את כלל העדויות במקורות, אלא את המציאות הרווחת והרגילה. בתלמוד הבבלי מצוי רמז לכך שהתינוקות (הצעירים) למדו בבית-המדרש.¹⁶ גם כאן אין כל ביטחון כי המדובר במבנה ולא בעצם ההתכנסות, אך הדבר סביר למדי. אין צריך לומר שבידינו עדויות לקיומו של מבנה מיוחד לבית-המדרש ולישיבת חכמים בבית-המדרש,¹⁷ אך לדעתי הנוהג המקובל והרווח היה שפעולות אלו התנהלו בבית-הכנסת. יתר על כן, ראשי החכמים, כר' אבהו, ר' אמי, ר' אסי, ר' יוחנן ואחרים, שנו לתלמידיהם וישבו לדין בבית-הכנסת בערים הגדולות ולא בבית-המדרש. לו היה בית-המדרש מבנה מצוי ורגיל, ודאי שראשי החכמים היו משתמשים בו. אמנם נזכר גם קיומם של בתי-המדרש בערים אלו, אך שוב לא ברור האם אלה הם מבנים או כינוי להתכנסות לשם לימוד.

אם אכן נכונים דברינו, הרי מרחב הפעילות האפשרי של בית-המדרש היה מצומצם ביותר. מהמקורות עולה התמונה שכמעט כל מה שעשוי היה להתבצע בבית-המדרש, נעשה בדרך-כלל בבית-הכנסת. את האיזכורים, המעטים כיחס, המתייחסים לבית-המדרש כמבנה, יש להבין אפוא כאחת הדרכים הבאות, שכבר הועלו על-ידי היטנמייסטר, אופנהיימר וספראי:

- א. בית-המדרש היה חדר נספח בתוך בית-הכנסת.
- ב. בתי-המדרש נבנו רק לעתים רחוקות, בעיקר ביישובים גדולים ומרכזיים,¹⁸ או במקום שהיה חכם מקומי פעיל אשר למענו נבנה המבנה.
- ג. 'בית-המדרש' הינו מושג, אשר לא היה קיים הלכה למעשה כמבנה מוגדר וספציפי. ניתוח המקורות בדרך שהצעתי מחזק, לדעתי, את המסקנה, שכבר הוצעה, כי ברוב היישובים בארץ לא נבנו מבנים מוסדרים לבתי-המדרש. לפי דעה זו, מרבית האיזכורים במקורות לבתי-המדרש, אינם מתייחסים למבנה אדריכלי אלא לעצם ההתכנסות לשם לימוד משותף.

A. Büchler, 'Learning and Teaching in the Open Air in Palestina', *Jewish Quarterly Review*, IV 12 (1914), pp. 485-491

13 ראה: ש' קליין, ספר הישוב, ירושלים תרצ"ט, ערך קיסריה, עמ' 146.
 14 בבלי, יבמות סה ע"ב. וראה עוד: דברים רבה ח; ברכות ת, א; ל, ב; ואולי גם ירושלמי, ברכות פ"ב ה"ד; שם, שבת א, ג ע"א; בראשית רבה, לג ג, עמ' 305; שם, ע ה, ח, עמ' 808; בבלי, בבא קמא צט ע"ב; בבלי, חולין צז א; ירושלמי, מגילת פ"א, ע ע"א; ויקרא רבה לה יב, עמ' תתלא; תוספתא, אהלות פ"ד ה"ב; בבלי, נזיר נב א, וכיוצא באלו עדויות נוספות. לכך קשורה העובדה שבית-הדין ישב בבית-הכנסת, שהרי המשפט היה חלק מתהליך הלימוד (ראה לעיל, הערה 9). נושא זה מחייב ברור מקיף ולא כאן המקום לכך.
 15 ראה: בבלי, ברכות ד ב; מכילתא דר' ישמעאל, בחדש, יא, מהדורת האראוויטץ, עמ' 243; מכילתא דרשב"י, שמות כ כא, עמ' 156. שני מקורות אלה מסבירים את הנאמר במשנה, אבות ג ו. זאת, כנגד הסבר הבבלי, ברכות ו א.

16 קדושין, ל א.

17 חלקן נאסף על-ידי היטנמייסטר, אופנהיימר וספראי. ראה לעיל, הערה 1.

18 דרך זו קצת קשה, היות ונמצאו שרידים של בתי-המדרש גם ביישובים כפריים קטנים, וראה מראי-המקומות שהביא היטנמייסטר (לעיל, הערה 1).

הערות לתולדותיה של בלפוריה

אורי שפר

למאמרו של ב"י סנדלר, 'ציונות האחוזה באמריקה והגשמתה בארץ-ישראל 1908-1934'¹, השתרבו כמה פרטים ועניינים אחרים שאינם מדויקים שמן הראוי להבהירם ולהרחיבם.

א. בעמ' 179 נאמר: 'בקיץ 1919 בא רוזנבלט לארץ-ישראל כנציג חברתו, כדי לקנות אדמה מתאימה למושבה הראשונה שתיוסד על ידי "קהילת-ציון"'. לאחר שסקר את אדמת תל-עדס, שליד מושב מרחביה בעמק יזרעאל... מדובר כאן בשטח קטן מתוך שטחה של תל-עדס, הגוש הדרומי בלבד. רוב השטח של תל-עדס היה במשכצת-קרקע של יישוב שהיה תחילה בחזקתם של אנשי 'השומר' (כבר בימי מלחמת-העולם הראשונה) ומאוחר יותר ישבו בו ועבדוהו, עד שקיבלו את נחלתם הקבועה, מייסדי כפר-יחזקאל וה'טרנסילבנים', שהקימו את כפר-גדעון. עתה שייך שטח זה למשכצת הקרקע של מושב תל-עדשים. לרוזנבלט הוצע, כאמור, חלק קטן בלבד מאדמות תל-עדס. רוב השטח אשר רכש היו אדמות 'רובע אל נצרה' כפי שמצויין בספרי הטאבו של אדמת מרחביה: בגבול הצפוני של מרחביה מצויות 'אדמות דחי ונצרה'² 'דחי' — הלוא הוא הכפר שבמרומי גבעת-המורה, בעוד 'נצרה' מציינת בהקשר זה את אדמות 'רובע אל-נצרה', שעיקרן ממערב לכביש עפולה-נצרת דהיום. בתקופה זו עדיין היתה מרחביה מושבה. היא הפכה למושב רק כיום כ"א באדר א' תרפ"ד, כלומר כמעט חמש שנים מאוחר יותר.³

ב. בעניין ייסודה של בלפוריה, כפי שהוא מוצג במאמר (עמ' 179-180), יש עירוב מסוים של פרשיות ואולי גם מספר אי-דיוקים.

נלי שטראוס מדברת על חוות בלפוריה כאילו זו המושבה בלפוריה. חזון וכוונות לעתיד מצטיירים כאן כדברים מתהווים. חוות בלפוריה (שמקומה המדויק הוא בשטח הידוע היום בשמו 'כפר ילדים', הסמוך לבית-החולים המרכזי של קופת-חולים בעפולה, על המורדות המערביים של גבעת-המורה) עמדה על סף חורבן, עוד טרם הוציאה את שנתה. כבר בתמוז תר"פ הופיעה ב'קונטרס' (חוברת מד) רשימה של צדדי המתארת את המצב בחוות בלפוריה במלים אלה: '...נוצרים חיכוכים שונים, והיוצא מזה, שהפועלים הכי טובים עוזבים ועומדים לעזוב... והסיבה... סדרה חדשה של פקידות!⁴ בדברי הכותב משתקף ודאי רישומה העז והידוע לשימצה כפי אנשי העלייה השנייה של פקידות הבארון, רישום אשר נותר עוד שנים רבות. הפועלים המזכרים, שעבדו בחוות בלפוריה באו משלוש קבוצות שונות: יוצאי 'הקאופראציה' במרחביה,

1 קתדרה, 17 (תשרי תשמ"א), עמ' 165-182.
2 תרגום המסמך מתורכית, שם, עמ' 21. בתזכירים אמנם דיכרו על 'התישבות בתל-עדס', כי זה היה שם ידוע בציבור ושם מיוחד למקום טרם ניתן.
3 תיאור מלא של תהליך השינוי ממושבה למושב, ראה בספרי: מרחביה — סיפורו של מושב, תל-אביב 1979.
4 קונטרס, ב, חוברת מד (כ"ח תמוז תר"ץ), עמ' 23-24.

ציור 1: בלפוריה 1923

שהתפרקה; משוחררי הגרודים ל"ח-ל"ט, אותם נזכיר בהמשך; ופועלים בודדים שנקלעו למקום. המושבה, שנלי שטראוס התלהבה מ'התבססותה המהירה' ושסברה כי 'הכתה שורש', לא האריכה ימים. בזכרונותיה יש משום ערבוב של נסיונות, כוונות ומציאות מתהווה. כך גם במכתבים רשמיים של אותה תקופה. כך, למשל, במכתב שנשלח ביום 18 בפברואר 1920 נאמר:

להגברת ז. שטינמן.

ג. גפנרי מתאונן כי היא [גב' שטינמן] לא חפצה לקבל חולי-בלפוריה. תרשי לי לבאר לה כי דעתה לא נכון. אין עוד מושבה 'בלפוריה' מתקיימת, ונחשבים פועלי קהלית ציון לתושבי מרחביה. יש להם אותם החובות לשלם מסי המושבה וגם אותן הזכויות להינות ממוסדות מרחביה כמו יתר תושבי המושבה.

ככבוד רב,

כשם ועד המושבה

נ. זלקינד⁵

כתשרי תר"ץ כותב ד' יזרעאלי ב'קונטרס' שפורסמו ידיעות מטעות כאילו כבר הוקמה המושבה בלפוריה.⁶ הוא מוסיף ומציין כי הזכרה מוטעית בנידון היתה גם בדברי וייצמן, שאותם נשא באספה פומבית בלונדון ב-3 בספטמבר 1919.

5 ג' גפנרי הוא גרשון גפנר, מראשוני וראשיה של חבורת 'הקואופרציה'. לאחר פירוקה והקמת חוות בלפוריה עבר לחווה. נ' זלקינד הוא מראשוני המתיישבים במושבה מרחביה, עוד ב-1912. הקים משק חקלאי וטפחו. להשלמת מקורות הכנסתו קיים גם 'מלון' במושבה. המכתב המקורי — בארכיון מושב מרחביה.

6 קונטרס, א, חוברת יד (י"ג תשרי תר"ץ), עמ' 40-41. וחבר החותם כשם 'ארעי' מוסיף בעניין זה בלשון חריפה יותר: 'כודאי ידועה ה"דקלרציה" של החברה הנ"ל [נלי שטראוס] בנוגע לחיילים המשוחררים. מתחלה חשבו שבכל זאת יוכלו לבא לעמק השוה, ושיהיה פה מקום להתישבות של מאה עובדים בערך. אולם עד מהרה התגלה "הבלוף" שבדבר, התברר שמרעיון ההתישבות של עובדים במקום זה לא יצא כלום, ושהנהלה רוצה רק להשתמש בחילים לשם פרסום בעתונים וכו' וכו' (דבר שנעשה כבר בכל העתונות האמריקנית). הפועל הצעיר, יג, חוברת 20 (27 בפברואר 1920), עמ' 9.

ציור 2: הרברט סמואל בביקורו בבלפוריה לרגל הטקס הרשמי לציון הקמתה של המושבה, 1923

ג. גם בעניין הגדודאים המשוחררים מוצגים כוונות ונסיונות כאילו הם תהליך שהיה לו גם המשך. בעמ' 179 נאמר: 'מיד לאחר מכן נתקבלו 100 מן החיילים המשוחררים... למעשה המשא-ומתן על צירופם של מאה הגדודאים נקטע כבר בשלב ראשוני.' 'אטינגר שחתם על ההסכם עם 'קהילת ציון' בשם המחלקה להתיישבות, חזר בו מן ההסכם. נלי שטראוס אמנם לא התייאשה והמשיכה לנסות כוחה בגיוס גדודאים למושבה העומדת לקום, אך היא נכשלה בכך.

ד. על היות המושבה בלפוריה למושב נאמר (בעמ' 180): 'מתיישבי בלפוריה העדיפו את דרך, 'מושב העובדים'...'. לא כך היו הדברים. 'קהילת ציון' התכוונה להביא רבים מחבריה שבאמריקה, שרכשו חלקות במקום, ונכשלה בכך. במקביל לניסיון להביא מתנחלים מאמריקה ניהלה, כאמור, נלי שטראוס משא-ומתן על יישובם של חיילים משוחררים במושבה. המוסדות המיישבים, שדאגת יישובם של הגדודאים בארץ העסיקה אותם, נענו ברצון להצעתה ואף חתמו על הסכם. רק אי-הבנה 'קלה' מנעה את ביצוע ההסכם והביאה לביטולו — הגדודאים התכוונו להקים מושב-עובדים ואילו נלי שטראוס התכוונה למושבה בניהולה שלה. לא רק הגדודאים התנגדו להצעתה, אלא גם אטינגר הבין שהוטעה? משנוכחה נלי שטראוס כי תכניתה אינה מתגשמת, התרצתה 'קהילת ציון' והעלתה הצעה חדשה — להקים יישוב שיהיה חצוי מושב-עובדים וחצוי מושבה. כלומר, מלכתחילה יקום מושב-עובדים. הם פנו אל המרכז החקלאי, ואברהם הרצפלד טיפל אישית בהרכבת 'גרעין'. פועלים שהיו מעובדי חוות בלפוריה, ושנפשמם חשקה בהתיישבות עצמית, היו הראשונים שנרשמו לגרעין זה. אליהם צירף הרצפלד פועלים ותיקים ומנוסים מפתח-תקוה וממקומות אחרים. גם כמה גדודאים הוכנסו ל'גרעין' זה. סך-הכל שלושים וארבע משפחות.

י' קנמון כתב על כך: 'התוכנית... מיועדת ל-80 מתישבים, שמהם מושיבים לע"ע [לעת עתה] 34 איש... ואת המקומות הנשארים משאירים לע"ע חופשיים כשביל חברי החברה הנ"ל שבאמריקה, אם יהיו כאלה שירצו לבוא ולהתישב'.⁸

7. על כך ראה ד' יזרעאלי, שם.

8. הפועל הצעיר, טז, 34 (תמוז תרפ"ג), עמ' 14.

למעשה הגיע מספר קטן של חברי 'חברת האחוזה' באמריקה, והתיישבו במקום. אלה כונו בשם 'ממְבָרִים' והשתלבו יפה בחיי ובהווי המושב.

בלפוריה, כמוה כיישובים אחרים בעמק באותה עת, סבלה קשיים גדולים. מתיישביה תלו את מר-גורלם וסבלם בכך שהם סמוכים גם על שולחנה של 'קהילית ציון'. אין זה המקום להתייחס למהות הטענה (יתכן שיש מקום לטעון גם להיפוכה וזה עניין הטעון בירור יסודי); לענייננו חשובה כאן שאלתו של אחד מראשוני בלפוריה: '... למה מלכתחילה התקשרה ההסתדרות הציונית ונתנה ידה למפעל זה?'⁹ דובנוב כתב רשימות אחדות בנושא קורותיה של בלפוריה, והביטוי 'ישוב של כלאיים' חוזר אצלו בהזדמנויות אחדות.¹⁰

ה. בלפוריה נבנתה בדרך שונה משאר יישובי התקופה, שכן בנייני הקבע הוקמו בה מראש.¹¹ המאמר אינו מביא במדויק את מספר הבתים בבלפוריה.

בסקירה שפירסמה 'קהילית ציון' (בתרפ"ה או תרפ"ו) על הנעשה בבלפוריה עד אותה שעה נאמר: 'במושב גרים כיום 61 משפחות'. כלומר — 122 בוגרים. באותו דין-וחשבון מוזכרים '100 תלמידים בבית הספר ו-40 בנן ילדים'. אם נוסיף לכך ילדים צעירים יותר ומספר עובדי-ציבור שהתגוררו בבלפוריה של אותם הימים, נגיע ליישוב המונה יותר מ-300 נפש. מאותה סקירה (ומבירורים שערך כותב שורות אלו) מסתבר שבסוף 1925 היו במקום 96 מבנים: 51 בתים ו-45 רפתות, כתוכם 33 בתים ו-33 רפתות אשר הוחל בהקמתם בבת-אחת בשלב הראשון של בניית המושב.

9 קונטרס, ח, חוברת קמט (ח' בכסליו תרפ"ד), עמ' 21-22.

10 ראה, למשל קונטרס, יא, חוברת רכו (י' באב תרפ"ה), עמ' 27.

11 תיאור של הבניה במרחביה, האופיינית במושבי העמק, ראה בספרי (לעיל, הערה 2), עמ' 105. וראה גם: א' בין, תולדות ההתישבות הציונית, ירושלים תש"ך, עמ' 277.